

ONDER REDACTIE VAN
PAUL VAN TONGEREN
EN ROB VAN WOERKOM

OP NIEUW GELEZEN

HEDENDAAGSE
SCHRIJVERS OVER DE PARABELS
KLEMENT

OPNIEUW GELEZEN

HEDENDAAGSE
SCHRIJVERS OVER DE PARABELS

Onder redactie van
PAUL VAN TONGEREN en ROB VAN WOERKOM

KLEMENT

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

www.uitgeverijklement.nl

© 2017 Uitgeverij Klement, Utrecht

Alle rechten voorbehouden.

Ontwerp omslag: Marion Rosendahl

Illustratie omslag: Valentin de Boulogne (ca. 1591-1632)

of Nicolas Tournier (1590-ca. 1639). *Paulus schrijft zijn brieven* (detail).

Blaffer Foundation Collection, Houston

Opmaak binnenwerk: Gewoon Geertje

ISBN 978 90 8687 203 9

NUR 700; 730

Inhoud

Inleiding	9
<i>Paul van Tongeren en Rob van Woerkom</i>	
<i>Jacques De Visscher</i>	12
De geduldige landman	
Marcus 4:26-29	
<i>Ignace Schretlen</i>	18
De barmhartige Samaritaan – vergane glorie?	
Lucas 10:33-35	
<i>Edith Brugmans</i>	26
Het oponthoud	
Lucas 13:6-9	
<i>Ger Groot</i>	32
De parvenu, zijn grootspraak en zijn angst	
Lucas 14:7-11	
<i>Paul van Tongeren</i>	38
Schokkend simpel	
Lucas 14: 28-33	
<i>Stijn Fens</i>	44
Een verloren schaap	
Lucas 15:4-7	
<i>Albert Meijer</i>	50
Een uitbundige houseparty	
Lucas 15:8-10	
<i>Gerard de Korte</i>	58
Gods naam is barmhartigheid	
Lucas 15:11-32	
<i>Johan Goud</i>	64
Ontnuchterend en utopisch	
Lucas 16:19-31	

<i>Inigo Bocken</i>	70
De cynische rechter en het verlangen van de weduwe Lucas 18:1-8	
<i>Stephan Sanders</i>	76
De farizeeër en de tollenaar Lucas 18:9-14	
<i>Joka Feenstra</i>	82
Onreine geesten Matteüs 12:43-45	
<i>Ruben van Zwieten</i>	88
De zaaier Matteüs 13:3-9	
<i>Ria van den Brandt</i>	94
Van bijna niets tot hemelhuis. Het mosterdzaadje vertelt Matteüs 13:31-32	
<i>Noortje ter Berg</i>	98
Geef iets moois door Matteüs 13:33	
<i>Erik Borgman</i>	104
Gevonden Matteüs 13:44	
<i>Monic Slingerland</i>	112
Een kwestie van slim investeren Matteüs 13:45-46	
<i>Sophie van Bijsterveld</i>	120
De kracht van het <i>doen</i> : de gelijkenis van de twee zonen Matteüs 21:28-32	
<i>Colet van der Ven</i>	126
Lezen met andere ogen Matteüs 21:33-44	
<i>Franca Treur</i>	132
Van een boze koning en een onderdaan die nee zegt Matteüs 22:1-14	
<i>Janneke Stegeman</i>	138
Normen, waarden en tandengeknars Matteüs 22:7	

<i>Rob van Woerkom</i>	144
Materia, Evoluzioni, Esperanza	
Matteüs 24:32	
<i>Marjoleine de Vos</i>	150
Wij weten maar weinig	
Matteüs 24:45-51 en Lucas 12:47-48	
<i>René Munnik</i>	156
Wees waakzaam	
Matteüs 25:1-13	
<i>Mariëlle Polman</i>	162
Nooit volmaakt	
Matteüs 25:14-30	
<i>Anton van Kalmthout</i>	168
Brief aan Matteüs	
Matteüs 25:32-46	
<i>Ignace D'hert</i>	174
'Ik ben de goede herder'	
Johannes 10:1-10	
Over de auteurs	183

INLEIDING

Kijk naar de vogels in de lucht: ze zaaien niet en oogsten niet en vullen geen voorraadschuren. [...] Kijk eens naar de lelies, kijk hoe ze groeien in het veld. Ze werken niet en weven niet. (Matteüs 6:26vv)

In de dialogen van Plato discussieert Socrates steeds met allerlei mensen die menen deskundig te zijn op een of ander gebied, of dat nu politiek of geneeskunde of kookkunst is of wat dan ook. Sommige gesprekspartners (de sofisten) pretenderen zelfs kenners te zijn op elk gebied. Socrates ondervraagt hen steeds en doet hen daardoor ontdekken dat ze eigenlijk helemaal geen kennis hebben van waar het in de desbetreffende praktijk om gaat. Dat leidt op de eerste plaats tot een schaamtevolle erkenning van het eigen niet-weten. Vermeende kenners worden in het beste geval bescheiden zoekers. Maar vervolgens kan Socrates zelf niet langer ontkomen aan de vraag wat hij dan wel al weet over datgene wat hij zoekt. Op dat punt aangekomen verandert doorgaans echter de stijl van de tekst: in plaats van met argumenten te discussiëren, vertelt Socrates een verhaal, een mythe: een tekst die erom vraagt geïnterpreteerd te worden. Het zijn teksten die te denken geven, zonder dat ze ooit in een eenduidig weten kunnen worden uitgelegd en vastgelegd.

In het toneelstuk *Nathan de wijze* van G.E. Lessing, krijgt koopman Nathan van sultan Saladin een hoogst penibele vraag voorgelegd. Terwijl de vorst een moslim is en Nathan zelf een jood, is er ook nog een christen in het spel: een tempelier die de dochter van Nathan heeft gered, maar door de sultan gevangen wordt gehouden. De drie zijn aan elkaar gebonden en elkaars concurrent, daar waar ze ieder hun eigen religie vertegenwoordigen. De sultan stelt aan Nathan de vraag wat de ware religie is. Zijn antwoord lijkt Nathan hoe dan ook in de problemen te zullen brengen: als hij zijn eigen religie niet wil verloochenen, zal hij de beide anderen aan wie hij op verschillende manieren iets verplicht is, teleurstellen of zelfs

beledigen. Het is bekend hoe hij zich uit die situatie redt: door een verhaal te vertellen: de beroemde parabel van de drie ringen.

Het gaat hierbij nooit om zómaar een verhaal; niet om door het vertellen van verhalen 'uitstel van executie' te bewerkstelligen, zoals in *De verhalen van duizend-en-een nacht*. In de genoemde voorbeelden gaat het er wel degelijk om iets duidelijk te maken. Maar 'duidelijk maken' is hier dubbelzinnig. Het impliceert in deze gevallen steeds dat er ook iets impliciet moet blijven. Het gaat om verhalen die iets vertellen door iets achter te houden, die iets zeggen door het niet gewoon te zeggen.

De parabels uit het Nieuwe Testament hebben een gelijkaardige functie. Juist omdat ze niet gewoon zeggen wat ze zeggen, maar het in een beeld of een vergelijking verpakken en in zekere zin verbergen, zijn ze sprekender dan rechtstreekse mededelingen. Met een stelling kun je het eens zijn, of oneens. Een beeld blijft uitdagen en uitnodigen.

Er bestaat geen vaste lijst van alle parabels. Dat komt omdat de term 'parabel' geenszins een welomschreven begrip aanduidt. Anders dan het Griekse woord *parabolè*, dat staat voor de poging om een ethische of religieuze stelling door een beschrijving van een alledaagse aangelegenheid te verduidelijken, kan het Hebreeuwse woord *masjal* zowel een vergelijking, een raadsel, een spreekwoord, een wijze spreuk, een allegorie, een voorbeeld betekenen. Hoewel de evangeliën in het Grieks zijn geschreven, werkt de Hebreeuwse betekenis van het woord in de functie van de parabels sterk door. Zodoende vinden we heel verschillende 'parabels' in de teksten van de evangelisten (met name van de drie synoptici: Marcus, Lucas en Matteüs): uitgewerkte vergelijkingen, korte spreuken, verduidelijkende beelden of raadselachtige paradoxen. Zulke teksten veronderstellen een gehoor dat de beelden herkent. Maar hoe belangrijk een historisch-exegetische verklaring van de oorspronkelijke context ook moge zijn voor een adequaat begrip van de teksten, ze mag niet miskennen dat de kracht van beelden en verhalen juist ook altijd over die context heen reikt. Verhalen overleven hun oorspronkelijke publiek. Beelden kunnen in andere contexten dan die waarin ze werden bedacht, een nieuwe betekenis krijgen. Ze zijn een reservoir dat door geen enkele historische gedaante wordt uitgeput.

Wij hebben aan ruim 25 schrijvers een lijst van 40 'parabels' voorgelegd met de vraag om er een eigen en dus eigentijdse uitleg van te

geven, commentaar bij te formuleren of nieuwe versie van te schrijven. De meesten reageerden enthousiast. En bijna iedereen koos een andere parabel, zodat we hier 27 bijdragen kunnen presenteren over 25 verschillende teksten uit het Nieuwe Testament. Eén auteur, die zelf graag mee wilde doen toen hij van het initiatief hoorde, werd door de dood ingehaald: Henk Hoeks had willen schrijven over het beeld van de vogels in de lucht en de lelies in het veld (Mt 6:26-29). Om hem te gedenken plaatsten we die tekst boven deze inleiding.

Het initiatief voor de bundel ontstond vanuit de parochiegemeenschap rond de Nijmeegse St. Antonius van Padua-kerk. Nadenkend over manieren om het honderdjarig bestaan van die parochie te vieren, ontstond de gedachte om iets te laten zien van de manier waarop mensen zich niet alleen in deze eeuw, maar al bijna twintig eeuwen lang laten aanspreken, inspireren en steunen door deze verhalen. Dat moest niet zozeer historisch beschreven worden of programmatisch verklaard, maar getoond, door te laten zien dat die verhalen ook nu en in de toekomst nog steeds zeggingskracht hebben en kunnen houden.

De auteurs is niet gevraagd zich te verdiepen in de oorspronkelijke context. De enige voorwaarde voor deelname was dat men bereid was zich te laten aanspreken door minstens een van deze teksten. Wij nemen niet aan dat er één eigenlijke betekenis van de parabels is, laat staan dat enige discipline of functie aanspraak kan maken op kennis van die eigenlijke betekenis. Christelijke theologen en exegeten kunnen evenzeer interessante aspecten van de teksten naar voren brengen als ongelovige schrijvers en denkers. Bovendien zijn de teksten zelf heel verschillend. Zodoende vindt men in dit boek zowel traditionele als onverwachte interpretaties van bekende en minder bekende parabels. Soms worden dwarse teksten uitgelegd zodat een huidige lezer ze kan verstaan, soms worden vertrouwde teksten juist gepresenteerd op een dwarse manier. Daarmee tonen de bijdragen in dit boek dat deze teksten rijker zijn dan wat één iemand erin kan vinden of erover kan zeggen. Het enige wat nodig is, is dat ze steeds opnieuw gelezen worden. We hopen dat de hier geboden interpretaties daartoe zullen uitnodigen.

Nijmegen, januari 2017

Paul van Tongeren en Rob van Woerkom

En hij zei: 'Het is met het koninkrijk van God als met een mens die zaad uitstrooit op de aarde: hij slaapt en staat weer op, dag in dag uit, terwijl het zaad ontkiemt en opschiet, ook al weet hij niet hoe. De aarde brengt uit zichzelf vrucht voort, eerst de halm, dan de aar, dan het rijpe graan in de aar. Maar zo gauw het graan het toelaat, slaat hij er de sikkel in, omdat het tijd is voor de oogst.'
(Marcus 4:26-29, De Nieuwe Bijbelvertaling)

De geduldige landman

JACQUES DE VISSCHER

Tot op zekere hoogte is deze parabel mij vertrouwd, als ik – behorend tot de aarde – voel dat in mij iets opschiet, zoals wanneer ik een tekst moet schrijven. Zodra ik de aanzet van een gedachte voel, moet ik die laten rijpen en niet al te ijverig worden. Er is eerst de kiem, een idee die als een zaadje in mijn hoofd groeit, als een verlangen in mijn borst leeft en als een hongergevoel in mijn maag. Vooral 's nachts tijdens die niet onzalige slaaponderbrekingen die mij goedmoedig rust blijven gunnen, besef ik dat ik op de goede vorm van die opkomende gedachte moet wachten; dat ik als een zwangere vrouw onbevangen moet verwachten. Dan moet ik mij niet laten verleiden om bij een onrijpe suggestie, maar gedreven door een opkomende druk bruusk uit bed te stappen, haastig naar de studeerkamer te hollen en driftig aan het schrijven te gaan. De ervaring herinnert er mij daarentegen aan, hoe heilzaam het is niets te forceren, erop te vertrouwen dat wat komen moet wel echt zal komen.

En het gebeurt. Opeens is er dat begenadigde en tegelijk onverklaarbare moment waarop het mij gegund is mijn tekst, bij wijze van spreken, te ontvouwen. Ik moet dan uitkijken naar het ogenblik dat ik het rijpe ideetje red en wegsnijd uit de poel van soms verwarde denkbeelden die in mijn hoofd achterblijven, er spoken en als brokstukken ronddobberen of zwalpen, en waartussen ideeën wel eens kunnen verstikken. Natuurlijk beslist niet de hand die de sikkel behendig

manipuleert. Veeleer – al weet ik niet echt hoe – laat ik me oriënteren door de ervaring, het verkregen inzicht, de woordenschat en het vertrouwen, dan door mijn krachtdadige inzet. Ook hier lijkt het dat ik zaad op aarde heb uitgestrooid en geduldig moet toezien. Van belang is niet zozeer het formele redigeren van een tekst, wel het eindresultaat daar nu voor mij, op het computerscherm.

Het ontstaan van een tekst blijft toch een klein wonder, aan gene zijde van mijn eruditie. Met woorden die ik niet heb verzonnen en in een samenhangend discours waarvan de logica mij is gegeven verschijnt iets dat mijn vermeende avontuurlijkheid, eigenmachtigheid of literaire behendigheid overstijgt. Enig licht schijnt in de duisternis. Het is alsof een wegtrekkende mist plaats maakt voor enkele zonnestralen. Een hele opluchting is het als het verborgene niet langer verscholen zit, als het een echte tekst is geworden – hoe bescheiden ook, maar toch een echte tekst, waarin ik toch weer zal moeten snijden. Te mogen onderkennen en gebruiken wat beschikbaar was, ik beleef dat uiteindelijk dankbaar als een hemel op aarde.

Maar er is nog veel meer, want de tekst heeft een bestemming en is in beginsel tot lezers gericht. Daar moet hij als vruchtbaar zaad in goede aarde vallen; daar bij die lezers moet het ontkiemde gekoesterd worden, rijpen en werkzaam worden. Opnieuw komt er snijden bij te pas in de vorm van een kritisch lezend, onderscheidend oordeel. Zo maar laten groeien en bloeien en bovendien de boom of plant gaan bewonderen volstaan dus niet. Er moet iemand anders zijn die kan genieten van het werk van de geduldige landman. De vrucht moet terecht komen, want haar bestemming krijgen. Nu zijn behoedzaamheid en geduld, ook afwachten en zorgvuldig kunnen snijden slechts voorwaarden. Ze bieden echter nog geen garantie dat het resultaat deugdelijk of deugzaam is.

Geboren worden of ter wereld komen is wellicht het duidelijkste voorbeeld van een laten gebeuren, misschien wel de meest wonderlijke manifestatie van de mens, het verschijnen van zijn bestaan in een wereld die 'welkom' zegt. Er is vooreerst de moeder die met haar man een kind verwacht. Zij bereiden zich vervolgens geduldig voor op diegene die komen zal. Van enige haast mag alweer geen sprake zijn, al zijn er vandaag steeds maar meer ongeduldige artsen die de vroedvrouwen uit het geboortehuis verdringen om zelf in de verloskamer van een kli-

nische kraaminrichting de plaats en het tijdstip van de baring te bepalen. Niettemin dienen ook die artsen behoedzaam te werk te gaan. Met het doorsnijden van de navelstreng, dit keer niet met een sikkel, maar met een bistouri of scalpel, verrichten zij een handeling die de weg naar de levensgeschiedenis van de nieuwkomer voorbereidt.

Snijden is andermaal de voorwaarde voor een ontluikende gebeurtenis, voor een opening in de wereld, voor een toekomst. Een nieuw wezen, zoals er nog nooit iemand op aarde heeft rondgelopen, begint een bestaan in de wereld, die onthaalt en opvoedt en die bovendien aanvaardt dat hij door die komst ook anders wordt. Bij zo'n begin doet de gemeenschap een beroep op geduldige, liefst deugdzaam landmannen, eigenlijk moeders en vaders, kleuterleidsters en onderwijzers om bij te dragen tot wat de mens een hemel op aarde wenst te noemen.

De parabel blijft een gelijkenis. Zij suggereert een analogie tussen het werk van het koninkrijk van God en de mens die behoedzaam zaait, geduldig wacht en zorgvuldig snijdt. Maar een analogie is geen identiteit. Het koninkrijk werkt als de geduldige landman. Bij wijze van spreken is op het koninkrijk Gods het beeld van toepassing dat dit koninkrijk een grammatica en logica kent van geduldig wachten en deskundig snijden op het ogenblik van de zich aankondigende goede oogst. In die zin hanteert elke geduldige landman heilige gebruiksvoorwerpen die naar Gods koninkrijk verwijzen.

Maar om welk ogenblik gaat het nu? Is dat het ogenblik waarop de landman ziet dat verder rijpen niet meer nodig is, het moment dat de plant levenskrachtig en zelfstandig is geworden? Gaat het – en nu trek ik het toepassingsveld verder open – om het ogenblik van het te voorschijn komen van wat van belang is, van de geboorte van een mens, van zijn echte, uiteindelijke geboorte in het koninkrijk van God? Of gaat het – allesomvattend – om de voleinding van alles wat is?

Nu kan ik de parabel – een beetje speculatief – op drie manieren begrijpen als een vergelijking die over een bijzondere voltooiing gaat.

Vooreerst is er de taak van elke mens. Het is opvallend dat de parabel de taal van de agricultuur hanteert, kennelijk de eerste cultuur of bezigheid van de mens op en met de aarde die zijn te bewerken geboortegrond is. Een absolute heer en meester van en over de aarde

kan de mens niet zijn, want de aarde brengt hem voort en neemt hem weer op na zijn verscheiden. Anderzijds bezielt en transformeert hij de aarde tot een wereld die hem herbergt, onder meer door die aarde vruchtbaar te houden, een geschiedenis te geven die veel verder reikt dan het eigen particuliere bestaan. Is die getransformeerde tot wasdom gekomen aarde dan het goddelijk koninkrijk?

Ik kan de parabel ook begrijpen als een verbeelding van het werk van God, die geduldig toekijkt hoe elke mens – het zaad dat hij heeft uitgestrooid – zijn eigen tijd voltooit. Op dat ogenblik grijpt God naar de sikkel en snijdt Hij de sterveling wiens uur gekomen is, uit het aardse leven. Hij verlost hem uit het aardse tranendal en verwelkomt hem in het rijk waar alle tegenstellingen wegvallen, waar geen Joden of Grieken meer zijn, noch slaven of vrijen, ook geen mannen of vrouwen (Galaten 3:28). De snijdende sikkel staat hier weer niet voor het agressieve of brutale wegmaaien. Uitzichtloos is zo'n sterven niet, maar aards is het vervolg ook niet. Het doel (*telos*) is niets anders dan het afsluiten van het vergankelijke. Daarom is de sikkel het therapeutische instrument in dienst van de volmaaktheid (*teleiòtès*) dat het onvolmaakte of onvoltooide wegsnijdt, opdat alleen het volmaakte of het voltooide zou gedijen. De opzet is te zijn zoals de hemelse Vader. Daarom staat in de Bergrede 'Wees dus volmaakt (*téleios*)' (Mt 5:48). De verwerkelijking van dit volmaakte is dan het hemelrijk van God waartoe de mens opgeroepen wordt in het perspectief van de eenheid van de hemelse gemeenschap (*ekklèsia*).

Ten slotte kan ik in de parabel het verhaal zien van het absolute einde van de geschiedenis, het 'einde der tijden'. Wanneer alles voltooid is, wanneer bij wijze van spreken alle teksten zijn geschreven, al het werk is gedaan of alle mensen zijn geboren, wanneer zich dan ook geen toekomst meer aanbiedt en alles tot het verleden behoort, wanneer alle plannensmederij overbodig is geworden – dan..., kan de sikkel zijn werk doen en kan die geduldige Heer des huizes, de Landman par excellence zijn oordeel uitspreken.

De barmhartige Samaritaan – vergane glorie?

IGNACE SCHRETLEN

Verweer van de Leviet

Begrijp mij goed, mij is geleerd om niet zomaar op iets en ieder af te gaan je niet bloot te stellen aan gevaar, wanneer je niet zeker van jezelf bent men kan zich als slachtoffer gedragen maar dan later dader blijken word niet bij iets betrokken waarin je nooit verzeild wilt raken er wordt op jou gelet, pas dus goed op wat je doet wees alsjeblieft voorzichtig, wordt telkenmale op het hart gedrukt denk op de eerste plaats aan jezelf en aan allen die jou dierbaar zijn onheil komt van alle kanten, loop er met een grote boog om heen en dank God op blote knieën wanneer je veilig bent gearriveerd.

Een bekentenis

Wie haast heeft en slim is pakt vanaf de A2 de Maastrichtseweg om langs de Zuid-Willemsvaart direct af te koersen op het centrum van 's-Hertogenbosch. Vanaf de Maastrichtseweg bereik je door – pal voor de enige vaste brugverbinding in de stad over de Zuid-Willemsvaart – rechtsaf te slaan via een korte, naar links draaiende en iets omhooglopende verbindingsweg de Merwedelaan. Als in een oksel ingeklemd tussen de Maastrichtseweg, de verbindingsweg en de Merwedelaan bevindt zich hier op een strook gras een sportveldje, dat wordt omgeven door een hoog hek. Daar moet het zijn gebeurd.

Hoe komt het dat je zonder concrete aanwijzingen onraad ruikt? Wanneer ik de Maastrichtseweg verlaat zie ik in mijn linker ooghoek een groepje mensen – oudere jongens? – net buiten de poort van het sportveldje. Die aanblik brengt mij in verwarring. Wat is daar aan de hand? Ik temper mijn snelheid en kijk naar links of ik iets onrustbarends zie. Op een hoopje witte kleding na is het sportveldje leeg. Ik nader de Merwedelaan. Wanneer ik opnieuw mijn hoofd naar links draai om te kijken of er fietsers aankomen merk ik tot mijn schrik dat het hoopje kleding beweegt.

Verdomme, wat moet ik doen? Op deze plek kun je onmogelijk parkeren. Ik kan niet anders dan de Merwedelaan inslaan en dan verderop via een rotonde terugrijden. Maar moet ik terugrijden? Er lag inderdaad iemand op het sportveldje in de kreukels. Dat wel, maar er stond niemand bij. Bij iets ernstigs zal vast en zeker al de ambulance zijn gebeld. Ik twijfel maar besluit op het laatste moment door te rijden naar de vlakbij gelegen kunstuitleen waar mijn inlijstwerk wordt verzorgd. Ik heb trouwens weinig tijd en wil zo snel mogelijk terug naar huis.

Bij de lijstenmaker hoor ik de sirene van een ambulance. Een ongeluk op de A2? Zou kunnen maar sinds het ziekenhuis van het centrum naar het westen van de stad is verhuisd, is dat onwaarschijnlijk. Ik voel wroeging. Op de terugweg naar huis staat er een ziekenwagen bij het sportveldje. Er moet dus toch iets ernstigs zijn gebeurd. Dochterlief Vivienne studeert rechten in Nijmegen. Zij attendeert mij op artikel 450 uit het Wetboek van Strafrecht:

Hij die, getuige van het ogenblikkelijk levensgevaar waarin een ander verkeert, nalaat deze die hulp te verlenen of te verschaffen die hij hem, zonder gevaar voor zichzelf of anderen redelijkerwijs te kunnen duchten, verlenen of verschaffen kan, wordt, indien de dood van de hulpbehoevende volgt, gestraft met hechtenis van ten hoogste drie maanden of geldboete van de tweede categorie.

Good guy

De parabel van de barmhartige Samaritaan wordt door Jezus verteld wanneer iemand hem de vraag stelt: 'Wie is mijn medemens?' Knap bedacht, want wie het korte verhaal uit de categorie 'te mooi om

waar te zijn' hoort, vergeet het nooit meer. Kunstenaars en schrijvers hebben zich er eeuwenlang door laten inspireren. Een man, over wie verder niets bekend is, wordt onderweg van Jeruzalem naar Jericho overvallen, beroofd en zwaar toegetakeld. Twee klaarblijkelijk vooraanstaande passanten – een priester en een Leviet – lopen met een grote boog om hem heen, terwijl de derde – een Samaritaan – medelijden toont en het zwaargewonde slachtoffer op een onberispelijke wijze helpt. Hij betaalt zelfs voor de noodzakelijke verzorging. De boodschap is helder: de priester en de Leviet, die hulp hadden moeten bieden, zijn de *bad guys* en de Samaritaan, die het laagst staat aangeschreven, is de *good guy*. 'Wie was de medemens van de man die overvallen werd?' vraagt Jezus ten slotte. Het is vragen naar de bekende weg, want wie verafschuwt niet het gedrag van de priester en de Leviet, die juist het goede voorbeeld zouden moeten geven?

Barmhartigheid – in woord en daad onbaatzuchtig mededogen tonen jegens mensen die het zwaar te verduren hebben – speelt zich vaak af tegen het decor van religie, al kan de invulling ervan per godsdienst verschillen. In de Islam verwijst de 'Barmhartige' rechtstreeks naar God; zo wordt in de Koran meer dan vierhonderdmaal het woord 'Barmhartige' vermeld. Ook in het Oude Testament wordt God, weliswaar minder frequent dan in de Koran, beschouwd als iemand die behalve genadig en lankmoedig eveneens barmhartig is. In het christendom geldt barmhartigheid als een belangrijke deugd. Reeds in de middeleeuwen vereiste een godvruchtig leven het in praktijk brengen van de zeven werken van barmhartigheid: hongerigen spijzen, dorstigen laven, naakten kleden, vreemdelingen herbergen, zieken verzorgen, gevangenen bezoeken, en doden begraven. Naast deze lichamelijke werken van barmhartigheid zijn er ook nog zeven geestelijke werken van barmhartigheid: onwetenden onderrichten, in moeilijkheden goede raad geven, bedroefden troosten, zondaars vermanen, onrecht geduldig lijden, beledigingen vergeven en voor levenden en overledenen bidden. De lat ligt al hoog maar paus Franciscus heeft op 1 september 2016 aan deze tweemaal zeven werken van barmhartigheid een vijftiende toegevoegd: zorg voor de schepping. De pabel van de barmhartige Samaritaan zoomt dus wel erg sterk in op één aspect van barmhartigheid.

Ondanks pogingen van bijvoorbeeld de Belgische ‘zorgambassadeur’ Lon Holtzer (*De 7 privileges van de zorg*) om de zeven werken van barmhartigheid in een eigentijds kader te plaatsen, blijft de vraag of het begrip ‘barmhartigheid’ na een periode van vergaande secularisatie ons nog wel aanspreekt. Ik zat zelf op een rooms-katholieke lagere school, deed vervolgens bij de redemptoristen het gymnasium, dat in die tijd ook als klein seminarie fungeerde, studeerde geneeskunde en filosofie op een Katholieke Universiteit en werd ten slotte huisarts vlakbij de Bossche kathedraal en het bisschoppelijk paleis. Maar ik kan mij niet herinneringen dat ooit over barmhartigheid is gesproken of uit barmhartigheid is gehandeld. Zelfs toen ik lang geleden op een ijskoude oudejaarsavond een door en door verkleumde, buitenlandse student die voor een gesloten hoteldeur stond onderdak bood, kwam de associatie met de barmhartige Samaritaan niet in mij op. Ofschoon ik als huisarts ver ging in mijn zorg, is het woord barmhartigheid ook in deze hoedanigheid nooit over mijn lippen gekomen. Wanneer in de geneeskunde het woord barmhartigheid valt, gaat het vrijwel altijd over euthanasie.

Een luchtje

Aan barmhartigheid zit een luchtje. Hoe komt het dat ik barmhartigheid associeer met superioriteit? Op de eerste plaats zit het in de link met de ‘Almachtige (God)’. Barmhartigheid en macht lijken met elkaar verbonden. Niet zonder reden gaat Niccolò Machiavelli in het zevende hoofdstuk van *De heerser* met als titel ‘Over de wreedheid en de barmhartigheid, en over de vraag of men beter bemind dan gevreesd kan worden of omgekeerd’ in op het belang van barmhartigheid voor iemand die een machtspositie wil verwerven of behouden. Deze barmhartigheid is zeker niet onbaatzuchtig maar moet ‘de machtige’ nog meer glans geven. Zoals arts-auteur Bert Keizer herhaaldelijk heeft betoogd bevindt ook iemand die al dan niet beroepsmatig zorg verleent zich in een machtspositie. De link met het levenseinde maakt van barmhartigheid een daad van het grote gebaar. Dat geldt zelfs voor de barmhartige Samaritaan: zonder zijn hulp was het slachtoffer wellicht overleden. In de geneeskunde staan dokters die de meeste levens redden – en uit eigen ervaring ken ik de kick die dat geeft – het hoogst in achting. Wat zou van de parabel zijn overgebleven wanneer de man bij de overval hooguit een paar schrammen had opgelopen?

Roger Burggraeve, emeritus hoogleraar Moraaltheologie, ziet de parabel van de barmhartige Samaritaan als een voorbeeld van een typische bijbelse overdrijving, die juist daardoor mensen tot denken moet aanzetten. Dat de Samaritaan naastenliefde toont, impliceert volgens de auteur van *Ethiek & Passie. Over de radicaliteit van christelijk engagement* niet dat deze liefde vanuit het hart moet komen maar wel dat je als mens verantwoordelijkheid moet voelen wanneer je wordt geconfronteerd met iemand die in nood verkeert. Zijn uitleg is goedbedoeld en lezenswaardig maar doet misschien toch de zeggingskracht van parabels in het algemeen en zeker van déze – tot ver buiten het christendom bekende – parabel geweld aan. Waar blijft in deze uitleg immers die typisch bijbelse overdrijving?

In zijn *Kleine verhandeling over de grote deugden* beschouwt de Franse filosoof André Comte-Sponville barmhartigheid als ‘de deugd van het vergeven – of liever en beter gezegd de ware vorm van het vergeven’:

Het is ophouden te haten en dat is dan ook meteen de definitie van barmhartigheid: ze is de deugd die zegeviert over rancune, over gerechtvaardigde haat (waardoor ze verder reikt dan gerechtigheid), over wrok, over het verlangen naar wraak of bestraffing. De vergevende deugd dus, niet door het vergrijp of de belediging te verdoezelen, wat niet kan, maar door niet langer kwaad te zijn, zoals dat heet, op degene die ons heeft beledigd of benadeeld.

Deze invulling van barmhartigheid lijkt tamelijk ver af te staan van de parabel van de barmhartige Samaritaan. Nog sterker: in deze interpretatie zou juist het slachtoffer barmhartigheid tonen wanneer hij de priester en de Leviet zou vergeven dat zij zich zijn lot niet hebben aangeetrokken.

Vergane glorie?

Op de vraag van Jezus wie de medemens was van de man die overvallen werd, volgt het te verwachten antwoord: ‘De Samaritaan, want die was goed voor de gewonde man.’ Hierna spoort Jezus zijn gesprekspartner aan om zich op dezelfde wijze te gedragen. In de parabel van de barmhartige Samaritaan draait het dus om het tonen van medelijden,

wellicht zoals dit door Roger Burggraave is verwoord: bij het zien van iemand in een noodsituatie moeten wij vanuit een gevoel van medelijden de verantwoordelijkheid voelen om daadwerkelijk te helpen. Ik betwijfel echter of mensen, die het niet in zich hebben om zo te reageren, door deze parabel echt tot barmhartigheid aangezet zullen worden. Want er zijn minder samaritanen onder ons dan we denken en juist waar zij nodig zijn ontbreken ze vaak. De Braziliaanse theoloog, filosoof en auteur Leonardo Boff laat Christus de Verlosser, wiens 38 meter hoge standbeeld uitkijkt op de baai van Rio de Janeiro, zeggen:

Ik voel medelijden voor u, miljoenen en miljoenen kleine broers en zusters, verbannen van het land, alleen, verstrooid in het bos, gedreven naar de periferie, gevallen langs de kant van zoveel wegen zonder een Samaritaan die jullie komt helpen.

Samaritaan is de titel van een autobiografische roman van A.H.J. Dautzenberg over een man die een nier aan een onbekende afstaat. 'Vind je (...) niet dat ik de laatste tijd wat meer op Jezus Christus begin te lijken', vraagt de hoofdpersoon aan zijn vriendin. Hierdoor trekt er over de heldendaad, waartoe ook de arts en voormalige AMC-directeur Marcel Levi zich geroepen voelde, een waas. Want wat was de eigenlijke beweegreden om een nier te doneren? Ging het inderdaad om een groots, onbaatzuchtig gebaar? Het luchtje aan barmhartigheid heeft wellicht te maken met het feit dat wat hiervoor doorgaat vermoedelijk nooit helemaal helder is te krijgen. De schone schijn aan de oppervlakte kan verbleken wanneer de diepte wordt ingegaan.

Een blik in de woordenboeken maakt duidelijk dat 'barmhartig' direct of indirect te maken heeft met termen die geenszins de hele lading dekken maar wel helpen om haar hanteerbaar te maken: vergevingsgezind, menslievend, welwillend, vriendelijk, verdraagzaam, lijdzaam, zachtmoedig, medeleven, clement is slechts een greep uit de opgesomde synoniemen. Misschien is onze samenleving hiermee meer gebaat dan met 'barmhartigheid'? Hoe mooi de parabel ook mag zijn, voor het leven van alledag lijkt deze vergane glorie.

Of toch niet?

Het was alsof de duivel in het spel was. Ik vroeg mij af of ik deze beschouwing zou beginnen met een gebeurtenis waarin ik als arts en medemens bepaald niet als de Samaritaan in de parabel heb gehandeld. Het voorval liet mij niet los en steeds wanneer ik hieraan terugdacht voelde ik mij schuldig. Nadat ik op mijn zolderkamer een paar zinnen had geschreven, klonk er buiten het harde geluid van een stalen balk die op de grond viel, gevolgd door geschreeuw. In eerste instantie dacht ik niet aan een ongeluk maar aan iemand die iets zwaars van ijzer of staal uit zijn handen had laten schieten. Toen het schreeuwen aanhield stond ik op en keek door het raam van de dakkapel naar buiten. Schuin tegenover ons huis lag op een oprit een ladder op de grond. Ik zag ook nog net een paar voeten. Zonder dokterskoffer ben ik naar buiten gerend en heb mij ontfermd over een man, van wie de ladder bij het verwijderen van blaadjes uit de goot, onderuit was geschoven. Later bleek zijn bekken op veel plaatsen gebroken. De met spoed gealarmeerde ziekenwagen verscheen pas na twintig minuten. Ik kon weinig meer doen dan er te zijn. Terwijl ik naast het slachtoffer knielde en mijn hand op hem liet rusten, dacht ik aan die onbarmhartige dokter die na een ongeval op een sportveldje in 's-Hertogenbosch doorreed en daarna aan de Samaritaan.

En Hij zeide deze gelijkenis: Een zeker man had een vijgeboom, geplant in zijn wijngaard; en hij kwam en zocht vrucht daarop, en vond ze niet. En hij zeide tot de wijngaardenier: Zie, ik kom nu drie jaren, zoekende vrucht op deze vijgeboom, en vind ze niet; houw hem uit; waartoe beslaat hij ook onnuttig de aarde? En hij, antwoordende, zeide tot hem: Heer, laat hem ook nog dit jaar, totdat ik om hem gegraven en mest gelegd zal hebben; En indien hij vrucht zal voortbrengen, laat hem staan; maar indien niet, zo zult gij hem later uithouwen. (Lucas 13:6-9, Statenvertaling)